

Jan H. Hulstijn
Amsterdam Center for Language and Communication
Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam
Webpagina: <http://home.medewerker.uva.nl/j.h.hulstijn/>

Vreemde talen leren over 50 jaar

In R. de Graaff & D. Tuin (red.), *De Toekomst van het Talenonderwijs: Nodig? Anders? Beter?* Uitgave ter gelegenheid van het expireren van het Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen (NaB-MVT) en het emeritaat van Prof. dr. G(erard). J. Westhoff, op 5 februari 2009. IVLOS, Universiteit Utrecht & NaB-MVT, Enschede.

Samenvatting

Over 50 jaar zal het leren van een vreemde taal in het voortgezet onderwijs niet meer verplicht zijn en zal communicatie tussen mensen met verschillende moedertalen voor een belangrijk deel plaats vinden met elektronische hulpmiddelen. De taalverwerving als neurocognitief proces zal echter niet veranderd zijn en mensen die een vreemde taal willen leren zullen nog net zo hun best moeten doen als nu; het leren van een vreemde taal vergt nu eenmaal motivatie en tijd. Voor het verwerven van luistervaardigheid, misschien wel de belangrijkste deelvaardigheid, hoef je overigens gelukkig niet intelligent te zijn.

Wat het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen (Council of Europe, 2001) betreft zal er hopelijk weer aandacht komen voor taalkennis en –vaardigheid als kern van communicatieve vaardigheid.

Het hopen is op een tweede revolutie in het taalonderwijs. De eerste vond plaats als gevolg van de uitvinding van de geluiddrager. Daardoor werd het mogelijk om spraak in een vreemde taal net zo vaak te beluisteren als voor de taalverwerving nodig is. Het belang van herhaald luisteren wordt onderschat, niet alleen door leerders maar ook door veel leraren.

Wat zal er over 50 jaar anders zijn?

Talen die nu nog gesproken worden door minder dan een paar honderd duizend mensen, zullen bijna allemaal verdwenen zijn. Er zal geen algemeen aanvaarde wereldtaal zijn, kunsttaal noch natuurlijke taal, behalve in vakspecifieke taalgebruikssituaties. Welke vreemde talen Nederlanders moeten leren zal afhankelijk zijn van de economische en politieke ontwikkelingen in de wereld. Het is heel goed mogelijk dat de Engelse taal haar/zijn monopolie in de wereld van bankwezen, handel en wetenschap zal verliezen en de macht moet delen met enkele andere talen, waaronder het Mandarijn-Chinees (Putonghua). Voor lezen en schrijven in vreemde talen zal men in veel gevallen een beroep doen op elektronische hulpmiddelen. De economische of culturele noodzaak om een of meer vreemde talen te leren zal afnemen. De verklaring van de EU-regeringsleiders (Bologna, maart 2002) dat er in het reguliere onderwijs aan leerplichtige leerlingen ten minste twee vreemde talen onderwezen moeten worden, zal verbleekt zijn tot een bijna dode letter. In het basis- en voortgezet onderwijs worden leerlingen vertrouwd gemaakt met de omgang met elektronische hulpmiddelen die vreemdtalige spraak of tekst omzet in het Nederlands en die Nederlandse spraak of tekst omzet in een vreemde taal. Het zelf leren van een of meer vreemde talen zal niet verplicht zijn maar wordt wel dringend aanbevolen, in alle vormen van voortgezet onderwijs. Omdat het gebruik van elektronische hulpmiddelen zo is toegenomen, zullen mensen meer moeite dan nu hebben met feiten leren, dus ook met woordjes leren. Leerlingen zullen daartegen nog meer weerstand hebben dan altijd al het geval was.

Wat zal er de komende 50 jaar niet of nauwelijks veranderen?

De evolutie voltrekt zich langzaam. Over 50 jaar zal de capaciteit en de kwaliteit van het gehoororgaan van mensen wellicht wat afgenomen zijn en zullen meer mensen dan nu

met een gehoorapparaat rondlopen, maar de spraakorganen zullen weinig veranderd zijn en ook de hersenen zullen in wezen nog net als nu functioneren. Mondeling gebruik van taal zal nog steeds de primaire vorm van communicatie zijn. De gesproken talen die overgebleven zijn, zullen dezelfde kenmerken als nu vertonen. Dat betekent onder meer het volgende. Elke taal heeft:

- een beperkte foneeminventaris;
- een grote woordenschat met een zeer scheve gebruiksverdeling, d.w.z. relatief weinig woorden worden heel veel en relatief veel woorden worden heel weinig gebruikt;
- een rijke of arme flexiemorfologie afhankelijk van de taal (bijvoorbeeld respectievelijk Turks en Chinees);
- een syntaxis die kan worden weergegeven met zeer abstracte regels.

Het morfosyntactische regelsysteem zal nog steeds gekenmerkt zijn door recursiviteit, waardoor elke taal nog steeds bestaat uit een oneindige verzameling welgevormde zinnen.

En er zal nog steeds *geen één-op-één* relatie bestaan tussen vorm en betekenis: ambiguïteit (één vormreeks heeft meerdere betekenissen) en homonymie (één betekenis kan met verschillende vormen verwoord worden) blijven *de* meeste typerende eigenschappen van natuurlijke, gesproken talen.

Mensen zullen nog steeds in ongeveer hetzelfde tempo spreken als nu (gemiddeld vijf lettergrepen per seconde) en ze zullen dus nog steeds spraak verstaan in dat tempo. De aandachtscapaciteit zal – zonder elektronische hulpmiddelen – niet toegenomen zijn. En dus berust taalvaardigheid over 50 jaar nog steeds voor een groot deel op relatief autonome, parallelle, automatische spreek- en versta- processen.

Mensen met verschillende moedertalen zullen net als nu op elkaar verliefd worden, gaan samenwonen, en elkaars taal leren. In hun werk zullen mensen voor het leggen en behouden van écht belangrijke contacten met mensen die een andere taal spreken, bereid zijn die andere taal of talen te leren, net als dat nu het geval is. Elektronische hulpmiddelen zullen niet toereikend zijn voor de emotioneel en intellectueel diepere persoonlijke contacten – niet in de mondelinge communicatie en evenmin in de schriftelijke communicatie.

Jonge mensen zullen over 50 jaar gewoon naar school gaan en de puberteit en adolescentie zullen net als nu gekenmerkt zijn door een periode van alles afwijzen wat ouders en leraren aanbevelen of opdragen. De leraar zal net als nu de moeilijke taak hebben om leerlingen te “verleiden” tot leren. Het leren van een vreemde taal zal nog steeds een kwestie zijn van stampen, oefenen en huiswerk maken. Net als nu zal het leren verstaan en spreken van alledaagse taal niet een kwestie van intelligentie zijn; vmbo-leerlingen kunnen dat in principe net zo succesvol als vwo-ers. Maar net als nu, zal het kunnen begrijpen en schrijven van intellectueel veeleisende teksten eerder op de weg van de vwo-er dan op die van de vmbo-er liggen.

Net als nu zullen over 50 jaar de volgende taalkundige en taalpsychologische uitgangspunten voor het vreemdetalenonderwijs gelden:

1. De mens heeft een beperkte aandachtscapaciteit voor een bewuste vorm van informatieverwerking. Hoe meer de informatieverwerking op het niveau van klanken, woorden en morfosyntaxis geautomatiseerd is (zoals bij moedertaalsprekers het geval is), hoe meer aandacht sprekers en luisteraars overhouden voor het denken over de inhoud van wat ze horen of willen zeggen. Het vreemdetalenonderwijs moet leerlingen daarom een aanzienlijk deel van de leertijd laten besteden aan activiteiten die de automatisering (*fluency*) van luister-, lees-, spreek- en schrijfprocessen bevorderen. Vijftig procent van de leertijd is eerder een onder- dan een bovengrens.
2. Terwijl het in de fonologie, prosodie, morfologie en syntaxis om relatief begrensde kennisdomeinen gaat, is de woordenschat een relatief groot domein. Vloeiend taalgebruik is niet mogelijk als de taalgebruiker niet over een grote woordenschat beschikt. Het laten leren van een flinke woordenschat vormt een wezenlijk bestanddeel van het vreemdetalenonderwijs.
3. Maar het leren van een groot aantal woordjes is niet genoeg. Die woordjes moeten snel, liefst automatisch, beschikbaar zijn. Dit vraagt om oefeningen waarin leerlingen

teksten beluisteren of lezen die *geen* nieuwe woorden en *geen* nieuwe grammaticale verschijnselen bevatten (Westhoff, 1983).

4. Leerlingen moeten echter ook leren om te gaan met teksten die in lexicaal en grammaticaal opzicht boven hun niveau uitgaan. Voor het aanleren van strategische vaardigheden om te roeien met de beperkte riemen die ze hebben, moeten er dus ook luister- en leesteksten zijn die *wél* nieuwe taalelementen bevatten.

5. Er zijn goede redenen om luistervaardigheid, d.w.z. de vaardigheid gesproken taal te verstaan en te begrijpen, te beschouwen als de meest elementaire van de vier vaardigheden (luisteren, lezen, spreken, en schrijven). Het leren segmenteren van spraak – het opdelen van de doorlopende stroom van klanken in woorddelen, woorden, en zinsdelen - kost heel veel oefening, waarbij in het begin interferentie van de moedertaal (of van eerder geleerde andere vreemde talen) overwonnen moet worden. Het mooie hiervan is dat de leerling er niet intelligent voor hoeft te zijn en dat vmbo-ers het dus net zo goed onder de knie kunnen krijgen als vwo-ers. Het nadeel is dat de leerling heel veel moet oefenen voordat het segmentatieproces bijna onbewust en automatisch verloopt. Luisteren naar luisterteksten en woordjes leren vormen daarom voor beginners en halfgevorderden de belangrijkste activiteiten in het vreemdetalenonderwijs.

Communicatief taalonderwijs en het Europese Referentiekader over 50 jaar

En hoe zal het over 50 jaar gesteld zijn met het communicatieve taalonderwijs van nu en met de huidige mode van 'taak-gericht taalonderwijs' (*task-based language learning and teaching*)? En zal men over 50 jaar nog weten wat het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen (*Common European Framework of Reference for Languages*, CEFR, Council of Europe, 2001) is? Het antwoord op deze vraag is moeilijk te geven. Ik zie twee scenario's, het ene positief en het andere negatief. Het negatieve scenario houdt in dat wetenschappers, didactici, leergangontwikkelaars, docenten, schoolleiders, en onderwijspolitici zich blind staren op de functionele, taak-gerichte benadering zoals weergegeven in het CEFR (hoofdstuk 4) en op de zes daaruit afgeleide taalbeheersingsniveaus (A1, A2, B1, B2, C1 en C2). Iedereen gaat in deze niveaus "geloven"; men denkt uitsluitend in termen van wat de taalleerder kan in communicatief opzicht. Maar men heeft geen inzicht in welke linguïstische bagage daarvoor nodig is.

Het positieve scenario ziet er als volgt uit. Met behulp van slimme en krachtige computertechnologie worden corpora aangelegd van de taal zoals die gebruikt wordt in al die communicatieve situaties die in het CEFR genoemd worden (en in nog veel meer, meer specifieke, taalgebruikssituaties). Die corpora worden vervolgens geanalyseerd in termen van uitspraak, prosodie, woordenschat, syntaxis etc. De analyses beperken zich niet tot het niveau van de zin maar gaan over de grenzen van uitingen (in spreektaal) en zinnen (in schrijftaal) heen. Zo komen we te weten welke "woordsequenties" in welke taalgebruikssituaties, gesproken of geschreven door welke taalgebruikers, vaker voorkomen en welke minder vaak. Op basis van deze beschrijvingen kunnen concrete leerdoelen en exameneisen gedefinieerd worden in termen van taalelementen die frequent voorkomen in bepaalde communicatieve situaties en taaltaken (zoals nu al het geval is voor het *Drempelniveau*, *Threshold Level*, *Kontaktschwelle*, *Un niveau seuil*, e.d.). Dit zal leiden tot het definiëren van concretere, meer realistische taalbeheersingsniveaus dan de zes globale CEFR-niveaus. Leergangen reiken deze elementen aan de leerlingen aan en laten de leerlingen ermee oefenen. In het taalonderwijs wordt zowel aandacht gegeven aan de taal zelf als aan de relevante dimensies van de communicatieve situaties en de rollen en intenties van de taalgebruikers in die situaties. Dat betekent dat de leerlingen niet alleen "communicatieve" taken uitvoeren maar ook oefenen in het woord-voor-woord verstaan van losse, contextloze uitingen, oefenen in het uitspreken van contextloze klank- en woordsequenties, losse woordjes stampen, en grammatica-oefeningen doen waarin het taalgebruik los staat van de bredere communicatieve context. De computer zal hierin voor het grootste deel de plaats van de leraar innemen (zoals nu al veelal het geval is).

De toetsing van de beheersing van vreemde talen – ik schets nog steeds het positieve scenario – zal grotendeels via internet plaatsvinden (afnemen, scoren, cijfers geven, certificeren). Examens zullen, net als het onderwijs zelf, een combinatie vormen van communicatieve, quasi-levensechte taken en van taken die de beheersing van talige, *contextarme deelvaardigheden* meten (woord-voor-woord verstaan, woordenschat, uitspraak, beheersing van morfosyntactische elementen, e.d.). Mensen zullen een digitaal portfolio hebben waarin ook hun prestaties in andere taaltaken worden geregistreerd dan hun prestaties in formele taalexamens. De meting van de deelvaardigheden kan betrouwbaar, goedkoop, en efficiënt plaatsvinden. Omdat een betrouwbare meting van prestaties in communicatieve taken zeer veel tijd vergt – en over 50 jaar zal “tijd” nog steeds “duur” zijn – zal men voor deelname aan de toetsing in communicatieve taken de voorwaarde stellen dat de kandidaat geslaagd is voor het deelvaardigheidsexamen receptieve/productieve woordenschat. Op grond van de stelling “Geen geslaagde communicatie zonder voldoende woordenschat”, zal zo’n efficiëntieoverweging als zeer valide bestempeld worden.

Revoluties in het vreemdetalenonderwijs?

Beleeft de mensheid in de komende 50 jaar nog een fundamentele revolutie in het taalonderwijs? Ik hoop het, maar ik heb geen flauw idee waaruit die revolutie zou bestaan. De tot dusver *enige echte revolutie* in het taalonderwijs werd mogelijk gemaakt door de uitvinding en ontwikkeling van de geluidsdrager en de telefonie, ruim 100 jaar geleden. Daardoor konden mensen een vreemde taal leren verstaan met behulp van, achtereenvolgens, de grammofoon, bandrecorder, cassette recorder en media player op de PC. Een gesproken tekst vele malen afspelen en beluisteren totdat we hem helemaal kunnen verstaan, dat maakt de altijd geduldige machine voortaan mogelijk, op welk moment van de dag of op welke plaats dan ook. Dat was in mijn ogen een ware revolutie, die het mogelijk maakte om het onderwijs in de luistervaardigheid - in mijn ogen de basis van alle taalvaardigheid – te individualiseren.

Computertechnologie, grote databases, en internet zullen het leren van talen verder vergemakkelijken, maar zullen ze ook zo’n fundamentele verandering bewerkstelligen als de uitvinding van de geluidsdrager? In ieder geval zullen taalleerders over 50 jaar nog *niet* via internet verbinding zoeken met een meestercomputer, een helm met elektroden opzetten, en de verbuiging van de Franse sterke werkwoorden, de 500 meest frequente Duitse naamwoorden met hun buigingsvormen en geslacht, of de uitspraak van de stemloze en stemhebbende *th* in het Engels “downloaden” naar hun eigen brein. Ook gaan ze daarvoor niet de scanner in.

Een vreemde taal leren: het blijft een kwestie van motivatie en tijd

Zo’n 100 jaar geleden, in de tijd van de grammatica-vertaalmethode, stond de taal centraal (met name de geschreven taal) en gaf het vreemdetalenonderwijs te weinig aandacht aan de functies van taal in communicatieve situaties. Nu leven we – althans in sommige westerse landen - in een tijd waarin die communicatieve functies centraal staan. Het gevaar is daarbij dat de taal zelf en de beheersing van de taalelementen buiten beeld raken. Een vreemde taal leren *is en blijft* een kwestie van lange adem: in het begin ervaar je niet dat je inspanningen beloond worden; en ook als je een vreemde taal al een beetje verstaat en spreekt, moet je je verzoenen met het besef dat je nog een lange weg van geduldig leren en oefenen af te leggen hebt voordat je in tenminste enkele soorten situaties efficiënt kunt communiceren. Gerard Westhoff, “Hoogleraar didactiek van de moderne talen, in het bijzonder de *taalvaardigheid*” (mijn cursivering), schreef al 25 jaar geleden dat talen leren een kwestie is van kilometers maken: “Het is dus zaak de leerling veel, erg veel te laten lezen. De teksten moeten daarvoor geschikt zijn. De leerling moet niet struikelen over onbekende woorden en die onbekende woorden die hij tegenkomt, moeten gemakkelijk te raden zijn. Daarbij is de hoeveelheid en de juiste moeilijkheidsgraad belangrijker dan de eventuele eeuwigheidswaarde van een tekst. Je zou het met een sport als wielrennen kunnen vergelijken: je moet aan het begin van het seizoen voldoende kilometers in de benen hebben. Dat lukt beter in de

Flevopolder dan in de binnenstad van Rome, ook al is daar natuurlijk veel meer aan cultuurgoederen te zien" (Westhoff, 1983: 262).

Bibliografie

Westhoff, G. J. (1983). Leesproces en leerproces. *Levende Talen*, 382, 260-265.